

DREPTUL DE FOLOSINȚĂ A PĂMÂNTULUI DE CĂTRE IOBAGII DE PE DOMENIILE NOBILIARE LAICE DIN BIHOR ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

de
PAPP KLÁRA

Din punctul de vedere al producției agricole din comitatul Bihor din secolul al XVIII-lea, modificările dreptului de folosință a pământului de către iobag au avut o importanță determinantă. Studiul nostru dorește să contribuie la cercetarea posibilităților de producție țărănească prin examinarea a 206 localități de pe domeniile nobiliare laice¹.

Nu dorim să ne extindem asupra problemelor de proprietate și de posesiune a pământului. Analiza noastră se bazează, în primul rând, pe folosirea a trei conșcrieri urbariale pe întreaga țară, din prima jumătate a secolului al XVIII-lea (1715, 1720, 1728), precum și a declarațiilor țărănești prilejuite de reglementarea urbarială², dorind să prezentăm formele de folosire a pământului de către țărani și a modificărilor sistemelor de cultură realizate de comunitățile rurale țărănești.

Cu prilejul unor lucrări anterioare ne-am ocupat cu parametrii mediului natural³. Situarea în spațiu a domeniilor nobiliare laice exclude din cercetare teritoriul districtului Beliu și a celui mărginit de Munții Bihorului (vezi harta din anexă), pentru că așezările ce aparțin acestui tip de proprietate pot fi găsite în cealaltă parte, ce cuprinde 2/3 din întinderea comitatului.

În Bihor procesul de părăginire a suprafeței cultivabile a debutat în deceniul al șaptelea al secolului al XVII-lea din cauza permanentizării războaielor, ceea ce a accentuat și depopularea temporară a unei părți a satelor. Dar pe spațiile de la nord de Oradea ale comitatului, spre deosebire de ținuturile invadate de turci, producția

1. 43,67% din numărul total al localităților comitatului. Dányi Dezső, Dávid Zoltán, *Az első magyarországi népszámlálás*, Budapeșt, 1960, p. 26-39.

2. *Magyar Országos Levéltár Budapest* (în continuare MOL), *Conscriptio regnicolaris comitatus Bihariensis*, 1715, Ladula GG; 1720, Ladula JJ; 1728, Hajdú-Bihar Magyei Levéltár Debrecen (în continuare HBML), fond IV. A. 4/b, vol. 18-22. Întregul material al reglementării urbariale la MOL, Secția C - Consilium Locumententiale, *Responsa ad novem puncta urbarialium Comitatus Bihariensis* și HBML, IV. A.1/d, pachetele 1 - 26.

3. Papp Klára, *Bihar vármegeye magánföldesúri birtokai a XVIII. század első felében*, în HBML Évkönyve, VI, Debrecen 1979, p. 111 - 127

agricolă nu a încetat, iar locuitorii așezărilor respective s-au putut întoarce mai repede la casele lor.

După războiul antiotoman - deși războiul pentru libertate condus de Francisc Rákóczi al II-lea a prelungit perioada care s-a caracterizat prin nesiguranța condițiilor necesare producției agricole - a început procesul de revenire la stările anterioare ca mai apoi să urmeze intensificarea cultivării pământului și a creșterii animalelor. În prima treime a secolului al XVIII-lea pot fi distinse trei tipuri principale de folosință a pământului iobănesc⁴:

1. În spațiile de câmpie, cu extravilan larg, locuitorii au posedat pământuri după plac, pe baza **liberei ocupări**: "toți ară atâta cât le este pe plac" (Körösszeg-Apáti, Ciocaia, Inand, Kokad, Monostorpályi).

2. Localitatea nu are **pământ arabil în extravilan**. Aceste localități se întâlnesc mai ales la poalele Munților Rezului (la nord și vest de aceștia, precum și între ei și Munții Pădurea Craiului, ținutul păduros cu extravilan foarte sărac) fiind sate de defrișare.

a. În 1715 se plâng de lipsa totală a pământului arabil satele Șuncuiuș, Peștiș, Aușeu, Iteu, afirmând că au doar mici loturi și trăiesc în păduri.

b. Așezările Bucea și Damiș sunt considerate (1728) de conscriptori mai degrabă **tugurium** (sălașe) decât **villa** (sate), locuitorii ocupându-se în special de creșterea vitelor.

c. Locuitorii așezărilor care au semnalat lipsa pământului arabil au putut însă înființa noi așezări prin defrișări, nu departe de casele lor (Deda, Poclusa de Barcău, Ghenetea, Tăut în 1728), în timp ce au folosit și sesiile așezărilor vechi. La Tinăud, Groși și Țețchea s-au referit direct la faptul că vechile terenuri arabile au fost năpădite de pădure și că au fost nevoiți să înceapă să facă defrișări. 62 de așezări au avut pământul arabil destelenit între copaci, pe care au trebuit să-l îngrădească din cauza animalelor sălbatice, dar s-a întâmplat ca în grădinile destelenite lângă case să nu poată cultiva altceva decât porumb (17 localități)⁵.

3. În cel de-al treilea tip s-au încadrat satele care au avut sesii, dar locuitorii au deținut pământuri arabile în extravilan prin **tragere** la sorți efectuată, de obicei, anual.

a. Conform primelor conscrieri - din anii 1715 și 1720 - a existat un grup al așezărilor în care terenul arabil era împărțit după case (Margine, Sînlazăr, Lugașu de Jos, Chiraleu, Petreu, Aleșd). Locuitorii acestora au explicat modul de intrare în posesie prin hotarul foarte redus din cauza pădurilor.

b. În zona de câmpie cauza împărțirii terenurilor arabile după intravilanul deținut a fost ori extravilanul redus (Sântandrei, Komádi, Berekböszörmény, Ugra), ori că la început în acest fel au intrat în posesia celor mai bune pământuri din extravilan (de exemplu Sáránd).

4. Vezi nota 2 supra.

5. Perjés Géza, *Bihar vármegye 1728. évi adóösszeírásának gépi feldolgozása*, în *HBML Évkönyve*, VI, Debrecen, 1979, p. 103 - 104.

c. În așezările care și-au reîmpărțit pământurile periodic, baza deținerii lor l-a constituit capacitatea de tracțiune a locuitorilor. Aceasta a însemnat că mărimea sesiei iobăgești a variat elastic, în funcție de schimbările survenite în efectivul de animale de tracțiune. În prima treime a secolului, în extravilanul a 32 de așezări locuitorii au deținut pământ în funcție de "posibilitate", eventual - de exemplu la Sărând - și după intravilan și după "posibilitate".

Cu prilejul reglementării urbariale locuitorii din unele sate nu au făcut declarații privind modul de deținere a terenurilor arabile. Însă datele pe care le deținem indică schimbări importante în deceniile șase și șapte ale secolului:

1. Ocuparea liberă a terenurilor a dispărut cu desăvârșire, doar locuitorii din Fegernic (aparținând domeniului Eszterházy) și-a caracterizat situația prin "cine în care fel și-au luat înainte pământul... așa l-a folosit".

2. S-a redus în mod radical numărul satelor de defrișare care s-au plâns de lipsa terenului arabil (Iteu, Țigănești, Păulești, Sarkad). În cazul Damișului lipsa completă a terenului arabil poate fi explicată prin aceea că creșterea animalelor a fost principala ocupație a locuitorilor.

3. În 1769-1770 iobagii din cea mai mare parte a așezărilor au deținut teren arabil și fânețe pe baza principiului tragerii la sorți (în Nagykereki, Santău Mare, Tărian, Leta Mare, Vértes, Albiș, Boiu, Mărțhaza și Okány reîmpărțirea se făcea anual).

4. A crescut numărul satelor în care s-a încercat sau s-a introdus în mod real deținerea permanentă a extravilanului, proporțional cu intravilanul. Frapează faptul că conscriptorii au consemnat sate cu sesii permanente într-un bloc compact, în prelungirea din sud-estul Munților Rezului și de-a lungul Crișului Repede, la nord de Piatra Craiului. Aici terenul arabil este, peste tot, pietros, slab, păduros și muntos, sesia având în general o suprafață însământată cu 6-36 câble de Bratislava. Consemnările conscrierii domeniului cetății Piatra Șoimului din 1765 indică (de exemplu la Bălnaca "pământul este defrișat"⁶) faptul că avem de-a face cu fenomenul de transformare a pământurilor defrișate anterior în sesii. Se poate spune despre fiecare din cele 25 de așezări componente că sesiile lor au avut anterior condiția de teren defrișat⁷.

Urbariul comitatens emis în 1759 oglindește intenția fermă a nobilimii de a introduce sistemul sesiilor stabile. Familia Beöthy a încercat la Gepiu să măsoare sesiile în conformitate cu urbariul, dar locuitorii s-au refugiat în comitatul Arad, tentativa eșuând. Dar la Urvind și Subpiatră stăpânul de pământ a reușit să-și impună voința. Și Baranyi Gábor a dorit să profite de posibilitatea sporirii robotei după sesie, ca pe un instrument de creștere a serviciilor țărănești (la Mișca, Beznea, Groși și Tăuteu stăruințele lui au avut succes). Deși conscrierea domeniului a înregistrat majoritatea locuitorilor ca având sesii întregi sau jumătăți de sesii, 48,4 % din

6. MOL, U et C., Fasc. 191, Nr. 15 (1765).

7. Varga János, *A jobbágy földbirtoklás típusai és problémái. (1767 - 1849)*, Budapest 1967, p. 40 - 41, precum și Takács Lajos, *Irtásgazdálkodásunk emlékei*, Budapest, 1980, p. 350.

ei nu au avut nici un fel de vite de jug, darmite să fi putut lucra suprafețe însemnate de terenuri arabile⁸. Din această cauză sporirea robotei a fost doar un experiment de câțiva ani.

Pe domeniul său de la Făncica, Bethlen Domokos a împărțit întregul extravilan dându-l aceloră "care vor lua loc de casă" și care urmau să facă noi defrișări (în 1765)⁹. La aceasta stăpânul de pământ a mai adăugat că pământul defrișat pe care l-a aprobat el nu putea fi luat de la iobag de nimeni, atâta vreme cât acesta ar fi locuit pe pământul său.

La Biharnagybajom, unde locuitorii "au deținut pământul permanent", membrii consiliului local au obișnuit să facă corecții (o asemenea "corecția a pământului" a fost făcută în 1756¹⁰). Familia Csaky a conscris sesiile permanente la Berekböszörmény și Köröszeg-Apáti. La Sámson, unde în afara orașului Debrețin au mai existat și alți proprietari parțiali de pământuri, locuitorii ce aparțineau orașului liber regal și lui Nicsky Simon au motivat rotația sesiilor prin aceea că, în cazul unei împărțiri definitive a pământurilor, "mulți posesori de vite de jug ar primi pământuri slabe și ar trebui să-și caute alt stăpân". Însă ceilalți stăpâni de pământ (Batházy Dániel, Kulcsár István, Baranyi Gábor), în locul împărțirii periodice a pământurilor, au preferat formula deținerii definitive. După declarația locuitorilor din Sámson, iobagii au crezut că reîmpărțirile periodice ale terenurilor arabile le-au fost mai favorabile lor și mai drepte, ceea ce explică, în bună măsură, menținerea acestui obicei o îndelungată perioadă de timp. Dar un motiv ar fi putut fi și procesul treptat de umplere a așezărilor cu locuitori. După reglementarea urbană - care a generalizat în întregul comitat regimul sesiilor permanente - locuitorii nou veniți au primit, în general, locuri de casă, dar nu au primit sesia permanentă care ar fi trebuit să le revină, ci doar din "pământurile de circulație", în funcție de numărul de vite deținute. Prin urmare, reîmpărțirile pământurilor sesionale au fost menținute în anumite părți¹¹.

Localitățile componente ale domeniului Eszterházy, cu centrul la Derecske, format în mare majoritate din așezările fostului district al haiducilor, au fost într-o situație specială și complet diferită de celălalte așezări, având posibilitatea să-și repartizeze impozitele stabilite global, cu prilejul adunării lor generale. Autonomia lor administrativă și deținerea extravilanului a fost limitată de familia princiară abia după reglementarea urbană. În așezările domeniului de la Derecske, la începutul secolului părea să se fi conservat starea de libertate a haiducilor, iar autonomia administrativă părea, de asemenea, completă. În registrul de procese verbale din Berettyóujfalu a fost înregistrată decizia consiliului local din 1715 referitoare la mișcarea sesiilor. A fost permisă chiar și stabilirea în așezare a "străinilor", dar

8. HBML, IV. A. 1/d (1769) și IV. A. 6/d, vol. 208 (1765)

9. MOL, Filmoteca, Rola 4150, U. et C. Fancsika 1765.

10. HBML, IV, A. 1/d și V. 614/a, Protocolul Biharnagybajom.

11. *Ibidem*, V. 631/a - Actele de la Hajdusámson. Mărturiile locuitorilor au fost citate și analizate de Gyimesi Sándor, *Debrecen jobbágyfalvi birtokai (Szovát és Sámson)*, Debrecen, 1959, p. 20 (Teză de doctorat).

dacă un om "din afară" a ocupat o sesie, în locul taxei de 120 de dinari plătită de autohtoni, aceștia erau obligați să plătească 240 de dinari, fiindcă nu puteau fi obligați să participe la alte servicii iobăgești care reveneau, de drept, vechilor locuitori ai așezării¹². Conform unor adnotări din deceniul al treilea al secolului al XVIII-lea "casa împreună cu sesia" a putut fi folosită numai cu asentimentul consiliului local și al judeului primar. În scaunul de judecată din 3 iulie 1738 ținut la Bagos, s-a dispus nu numai ca celor care aveau case în așezările domeniului să li se dea pământ (deși această hotărâre nu a putut fi respectată în toate cazurile, după cum arată numeroase exemple), ci și ca pământul arabil, fânațele sau moștenirea putea fi vândut doar cu "știrea și... aprobarea" funcționarului domenal și asentimentul consiliului local¹³. Despre transpunerea în practică a hotărârii - trimise fiecărei localități de avocatul domenal Reviczky János - stă mărturie hotărârea din septembrie al aceleiași an a consiliului din Boianul Mare. Conform protocolului consiliului, a fost luat pământul locuitorului Horváth János, fiindcă acesta s-a dovedit a fi fost vândut fără aprobare; din acest motiv, fiindcă "așa ceva nu este permis, pământul nu poate fi a niciunui", consiliul local urma să dea pământul unei alte persoane.

Mai târziu condițiile cumpărării casei și a sesiei s-au schimbat. Sfera de decizie a consiliului local a fost menținută, în schimb cumpărătorul a trebuit să promită nu numai că se va supune consiliului local, dar și că nu se va sustrage de la prestarea serviciilor, jurând că "se obligă la serviciile de casa princiară". În spatele acestei decizii a stat faptul că o parte a cumpărătorilor sesiilor și caselor au avut diplome de înobilare, fiind obligați să accepte și sarcinile domeniiale aferente acestora.

În protocolul Boianului din aprilie 1803¹⁴ a fost amintit cu recunoștință judele-primar și consilierii din anul 1756, afirmându-se că "să ne dea Dumnezeu cât mai mulți fruntași din aceștia" fiindcă aceștia au împărțit pământurile - după tulburările de atunci dintre locuitorii satului - "în ordinea caselor și nu după nobilitate... Insula (fiind dată drept) grădină de varză, pe care apoi, cu timpul, fiind plantată cu viță de vie, a devenit podgorie". Întrucât primele obligații iobăgești în contul pământurilor cumpărate provin tot din anul 1756, acestea trebuie considerate ca urmări ale împărțirii lor. Din acest punct de vedere, în 1762 Szekrényes János și Nemes Péter au putut afirma că au cumpărat "jumătate din casă, cu pământurile care aparțin acesteia...", iar din acest motiv poate fi obligat "la satisfacerea tuturor obligațiilor în natură și pentru bucătărie, convenite localității și domeniului".

La Konyár, unde s-a făcut dovada existenței împărțirii definitive a pământurilor cu prilejul reglementării urbariale, în 1765 pământurile au fost împărțite, sau cel puțin reglementate de consiliul local. În martie i-au lăsat fierarului Izsó Mihály pământurile de pe malul râului Kálló și de la Heleşteu, dar pe cele de la drumul spre Gáborján le-au dat lui Erdőháti Gáspár. Tot așa, au luat o bucată de teren de la Csili Mihály, ca și de la bătrânul Pallás Mihály, de la care au luat o bucată din cele

12. HBML, V. 621/a - Protocolul așezării Berettyóúfalu.

13. *Ibidem*, V. 614/a - Protocolul așezării Nagybjajom.

14. *Ibidem*.

trei pe care le deținea și pe care au transmis-o fiului acestuia Pallás István¹⁵.

În târgurile domeniului Derecske, însuși consiliile locale au hotărât ordinea deținerii extravilanului. În afara terenului arabil și a fânațelor, așa numitele “pământuri comune” erau interzise, adică nimeni nu putea deține pământ din acest fond fără permisiunea consiliilor locale, nimeni nu putea să își însușească pe această cale sesia. De exemplu în 1765 consiliul din Konyár a luat măsuri împotriva lui Varga István pentru că acesta ar fi dorit fânațul dintre pământurile sale, și care “după vechiul uz și practică” era însă inclus între pământurile comune. Nici consiliul din Boianul Mare nu a acceptat - în anul 1745 - “scuzele” lui Ujházi Nagy János, cum că “nu are nicărieri pământuri în afara aceleia pe care l-a arat în ciuda interdicției” și după ce au demonstrat că are pământuri în toate părțile, l-a amendat cu trei florini. Tot așa au procedat și împotriva lui Földesi Gergely - în 1738 - care a arat un fânaț care a fost calificat a fi “al orașului și (deținut în) comun”. Iar pe Gál János l-au citat în fața scaunului de judecată în anul 1743 pentru că a “ocupat o grădină mică fără a anunța” consiliul. Dar pe acesta l-au acuzat și de faptul că trestia cu care a îngrijit grădina “a blocat... calea peștilor”. La Berettyóújfalú, în 1791, a trebuit să se ia hotărârea ca nimeni să nu aibă curajul să ocupe pământ nici cât o brazdă doar “după capul și puterea sa”, fără știrea juzilor; în caz contrar, pe lângă amendă, urma să-i fie confiscată și recolta, în folosul comunității. Păstrarea dualității pământurilor deținute și a celor ocupate chiar și la sfârșitul secolului al XVIII-lea poate fi apreciată ca fiind un anacronism¹⁶.

Extravilanul insuficient în comparație cu numărul locuitorilor, sau din cauza condițiilor naturale și de relief a fost suplinit, după caz, prin arendarea unor predii. Alături de Komádi și Berekböszörmény această posibilitate a fost dată și la Berettyóújfalú. În studiul său dedicat economiei agrare a târgurilor, Orosz István a atras atenția că în acest caz extravilanul așezării și prediile (Herpály, Ujlak, Szentkozma, Szomajon) au format o unitate de care au dispus, după posibilități, toți locuitorii ocupați în agricultură. În așezările de pe domeniile nobiliare laice din comitatul Bihar această situație a fost întâlnită în mai multe locuri în prima treime a secolului al XVIII-lea. În 1728 locuitorii din Roșiori au arendat prediile Kozma, Gyapoly și Kerekegyháza, lucrând pământul în sistem cu două câmpuri. La Bakonyszeg, unde extravilanul a fost împărțit în mod egal, după case, din cauza naturii mocirloase ale acestuia au fost nevoiți să însămânțeze, să cosească și să pășuneze pe pământurile arendate. În mod asemănător și-au lărgit extravilanul localitățile Sarkad (cu prediul Össi), Târian (cu Besenyő și Mindszent), Târgușor, Nagykereki (cu Ádami), Cherechiu, Cacuciul Vechi, Gepiu, Diosig, Oșorhei, Hotar (Besenyő), Sănnicolau Român (cu prediile Macea și Róvid), etc.

Apropiindu-se de mijlocul secolului, domeniile au frânat tocmai exploatarea prediilor. Acolo unde proprietarul inițial a dat în arendă prediul direct comunității,

15. *Ibidem*, V. 640/a - Protocolul localității Konár.

16. Orosz István, *Berettyóújfalú agrárviszonyai a XVII-XIX. században*, în *Berettyóújfalú története*, red. Varga Gyula, Berettyóújfalú, 1981, p. 242.

cel puțin în prima treime a secolului al XVIII-lea a existat posibilitatea ca culturile cultivate în predii să nu fie cuprinse în sfera celor ce puteau fi conscrise și animalele crescute acolo să nu fie înscrise în actele care au stat la baza fixării impozitelor.

Bună parte din prediile folosite de localități au servit, de la începutul secolului al XVIII-lea, pentru cosit sau pășunat, sau - după cum arată și exemplele noastre - au putut fi folosite ca atare, alături de pământurile însămnântate. Sunt cunoscute numeroase cazuri în care motivul conflictelor de hotărnicie l-a constituit dreptul de folosire a prediilor. La 18 aprilie 1735 disputa dintre locuitorii din Inand și Cefa pentru prediul Kistelek a început prin distrugerea recoltei de pepeni a celor din Inand de către vecini, afirmând că ei ar fi avut drept asupra aceluși teren¹⁷. Conform mărturiilor, pământul disputat a constituit limita cu prediul Kistelek, pe care l-au folosit totdeauna cei din Inand "cu vitele și coasa". Degeaba au depus mărturii bătrânii din împrejurimi, paznicii și ciobanii (martorii au putut oferi justificări doar pentru ultimii 10 - 18 ani), cert este că locuitorii din Inand nu au putut folosi netulburați prediul. În 1779 locuitorii satului s-au adresat stăpânului domenal, Ioan Csáky, acuzând calitatea slabă a extravilanului. În 1780 au adus noi argumente ale nemulțumirii lor: cu prilejul reglementării urbariale, când au fost măsurate pământurile "nouă ne-au fost date pământurile slabe, fânațele ne-au fost măsurate în pământuri în pārlogă, suprafața lor este corectă, dar din cauza calității slabe a acestora nu dau niciodată recoltă, iar pășuni nu avem deloc". Au revendicat prediul, dar fără obligațiile de dijmă, dorind prin urmare o reală mărire a teritoriului arabil¹⁸.

În localitatea Mezögyán din imediata apropiere, locuitorii au folosit prediul Vátyon ca teren arabil, iar în 1777, printre serviciile datorate în contul acesteia figurează, alături de o anumită sumă de bani, obligații de arat, însămnântat, cosit, transport "în curtea conacului de la Gest", tăiatul lemnelor, etc.¹⁹. Deci administrația domenală s-a angrenat nu numai în desemnarea terenurilor nefolosite ci, dincolo de sporirea dependenței personale, și de lărgirea serviciilor iobăgești.

Deși din conscrierile din prima treime a secolului al XVIII-lea se poate stabili că 24 de așezări au arendat predii pentru cosit și pășunat, în a doua jumătate a secolului imaginea care se relevă în legătură cu arendările este mult mai complicată. Scade numărul satelor care pot lua în arendă predii întregi. Spre exemplu, locuitorii din Boian, care încă în anul 1740 au arendat prediul Csepán și fânațele de acolo au fost administrate de comunitate, la reglementarea urbarială au fost nevoiți să recunoască faptul că au pierdut și terenul arabil de 10 - 12 căble, cedat spre folosință localității, deoarece "înalta stăpânire de acum înainte va ține cont de el"²⁰.

Exemplele noastre anterioare au arătat că administrațiile domeniile (cât și nobilimea din comitat ce avea pământurile zălogite) au dat locuitorilor prediile prin

17. Österreichisches Staatsarchiv, **Haus-, Hof-, und Staatsarchiv** Wien, Arhiva din Szepesmindszent a familiei Csáky, Fasc. 85, Nr. 13.

18. *Ibidem*, Nr. 21. Arenda ar fi fost de 4.000 florini, dar împuțernicitul Ferdényi i-a acuzat însă pe locuitorii din Inand că vor să arendeze "cu banii unui stăpân de pământ străin".

19. HBML, IV. A. 6/d.

20. *Ibidem*, V. 614/a și IV. A. 1/d.

contract. După reglementarea urbarială s-au încheiat pentru terenurile prediilor contracte separate. În prediul Cheniz familia Csáky a împărțit nu numai pământul destelenit pentru a se cultiva porumb, ci au arendat, alături de pășunile de iarnă, și pe cele de vară (spre exemplu în 1790 unui locuitor cu numele de Gal Mihai). Separat au arendat ghindăritul din pădurea prediului Kistóth, dar și folosirea apelor heleșteului din Cheresig. Și familia Károlyi a dispus arendarea dreptului de folosință a pădurilor lor din comitatul Bihor²¹. Locuitorii din Ghenetea au putut folosi pădurea "Csonka" plătind, din dispoziția inspectorului Matolcsi, 17 florini la scoaterea porcilor la ghindărit, iar la Sf. Nicolae alți 18 florini, bani ce trebuiau dați administratorului domenal Báthori György. În cazul neachitării, administratorul avea dreptul "să închidă porcii și să nu-i elibereze până nu vor pune banii jos". Locuitorii din Cheț au primit în arendă pădurile "Csókás, Kész, Nagyhalom și Szerhalom" în aceleași condiții, în schimbul sumei de 65 de florini renani.

Limitele tendințelor de îmbunătățire a condițiilor producției țărănești prin folosirea prediilor au fost fixate de interesele economice ale domeniilor și ale stăpânilor acestora. Juzii au dorit să obțină ca, acolo unde anterior nu s-au folosit de defrișări, extravilanul sever restrâns de creșterea populației și de alodizare să poate fi lărgit prin această metodă. Reglementarea folosirii extravilanului (prin împărțirea și reîmpărțirea pământurilor, arendarea prediilor și permisiunea defrișărilor) a fost una din cele mai importante sarcini ale comunităților rurale. Iar maniera de folosire a acestora a fost hotărâtă de sistemul de cultivare a pământurilor, decisă de comunitate. În această privință izvoarele noastre sunt constituite tot de notele celor trei conscrieri și de răspunsurile date la cele nouă întrebări urbariale²². Conscrierea camerală din 1692 trebuie eliminată dintre izvoare nu numai din cauza impreciziilor cauzate de grabă, ci și de faptul că au fost conscrise - cu excepția Diosigului - doar datele însămânțărilor de toamnă și, prin urmare, nu conțin date ce pot fi comparate. Este curios faptul că conscrierea din 1715 poate fi foarte puțin folosită din punctul de vedere al cercetării sarcinilor țărănești, adnotările sale referitoare la modul de folosire a extravilanului par a fi mai acceptabile decât cele ale conscrierii din 1720. Probabil că funcționarii care au realizat conscrierea din anul 1720 s-au concentrat asupra celor care au format subiectul conscrierii și, din acest motiv, au neglijat, sau au tratat superficial, modul de folosire a extravilanului. Cu conscrierea din anul 1728 și cu analiza acestui izvor s-a ocupat Perjes Géza și, mai nou, Bársony István²³. Notele conscriptorilor descriu relativ precis caracteristicile terenului arabil aflat în lucru.

Din nefericire, în cazul răspunsurilor țărănești la cele nouă întrebări formulate cu ocazia reglementării urbariale, nu peste tot au răspuns în întregime la ace-

21. MOL, P. 397, pachetul 104 (Domeniul Károlyi); Arhivele Statului Levoca, Fasc. 542, D. 65 (Domeniul Csáky).

22. Vezi nota 2 supra.

23. Perjes, op.cit., Bársony István, **A paraszti gazdálkodás feltételei és lehetőségei a XVIII. századi Bihar megyében, în Magyar Történeti Tanulmányok**, XVIII, Debrecen, 1985, p. 7-55.

tea, lăsînd afară chiar răspunsul privind modul de cultivare a pământurilor. Aceasta poate fi explicată, în primul rînd, prin faptul că autoritățile au fost preocupate să descopere contractele sau urbariile mai timpurii, precum și în relevarea schimbărilor survenite în practica serviciilor, în timp ce comunitățile țărănești s-au străduit să totalizeze factorii ce au împiedicat sau au influențat negativ producția agricolă. Din aceste morive, nici una dintre părți nu a avut interes în conscrierea exactă a formelor de cultivare a pământurilor.

Deci în primele trei conscrieri din secolul al XVIII-lea, întîlnim date contradictorii, iar în reglementarea urbarială date parțiale, care nu cuprind întregul comitat. Din acest motiv tabelul nostru este util doar pentru semnalarea principalelor tendințe. Dar este evident că "ocuparea" fără limite a părților din extravilan care erau propice cultivării a favorizat modul de cultivare în pârloagă. Rolul de decizie a comunităților în privința modului de cultivare a extravilanului nu a putut să se impună în cazul așezărilor cărora le lipsea terenul arabil. Forma de folosire a pământului prin reîmpărțire este cea care a impus recurgerea la rotația culturilor pentru a putea asigura suprafețele necesare, pe de o parte, culturii plantelor, cât și - pe de altă parte - a pășunilor necesare creșterii animalelor.

FORMELE DE CULTIVARE A PĂMÂNTULUI ÎN AȘEZĂRILE DE PE DOMENIILE PARTICULARE

Anul conscrierii	Număr de sate	Asolament						Fără pământ		Fără asolament	
		Anual		Bienal		Trienal		Nr. sate	%	Nr. sate	%
		Numărul satelor	%	Numărul satelor	%	Numărul satelor	%				
1715	117	4	3	49	41	13	11	35	30	16	13,5
1720	109	7	6	77	70	20	18	4	3,5	1	0,9
1728	157	18	11	89	56,6	16	10	12	7,6	22	14
1769-1771	62	11	17	35	56	16	25	nu sunt date			
Media		11	9,2	62,5	52,5	16,25	13,6	17	14,2	13	10,9

Informațiile din anul 1715 indică doar în câteva locuri existența unor extravilane întinse, fapt care a favorizat ocuparea și deținerea liberă a pământurilor și a cultivării lor în sistem de pârloagă. La Kokad "cine cât poate atîta deține", la Monostorpályi, fiindcă fusese populat recent, "toți ară atîta cât pot". La Inand pământul a fost atît de îndestulător, încît "cui unde îi convine, acolo ară, recoltează și cosește". Au mai adăugat că în pământurile desțelenite atunci, se însămînța primăvara, iar apoi imediat, toamna. La Coliu au început să lucreze pământul chiar în momentul realizării conscrierii. Extravilanul ocupat atunci, a fost lucrat după plac. Dar în 1720 locuitorii vorbesc deja de puținătatea pământului, pe care-l lucrau într-un singur câmp. În 1728 a fost înregistrat faptul că locuitorii nu aveau nici teren

arabil, nici fânețe, nici pășuni.

Wellmann Imre a considerat că modul de cultivare manuală a pământului, numai cu sapa, mai ales în terenurile atunci deștelenite, a fost forma cea mai simplă de a lucra pământul în sistem de pârlă, pe care l-au folosit, cu deosebire, locuitorii din ținuturile păduroase și muntoase, ocupate mai ales cu creșterea vitelor, și producând în pământurile deștelenite din jurul casei mei, ovăz, respectiv porumb²⁴. Asemenea sate s-au găsit din abundență în ținutul împădurit dintre Munții Rezului și Pădurea Craiului, a căror locuitori au declarat conștrictorilor ori că nu au pământ arabil, ori că au pământurile în grădini. La Șușurogi de exemplu, a fost notat faptul că românii care au locuit satul au însămânțat grădinile cu porumb. În 1720, referindu-se la Burzuc (hotarul său fiind identic cu cel din Șușurogi), au fost semnalate două câmpuri, dar în 1728 putem citi, din nou, că "sunt numai deșteleniri" unde se cultivă numai porumb. Este limpede că remarcă privitoare la Burzuc poate fi atribuită unei aprecieri nefondate.

Cazul tipic al confuziei conștrictorului este furnizat de satul Ghenetea. În 1715 - 1720 conștrictorii au opinat că au descoperit în localitate trei câmpuri, dar în 1728 a devenit evident că locuitorii au deștelenit pământuri în pădure, iar acest pământ arabil a fost deștelenit puțin și slab, fiind lucrat, pe deasupra, manual, din cauza lipsei totale a vitelor de tracțiune. Situația s-a schimbat până în anul 1770 într-o asemenea măsură încât în acel an au folosit pământul în două câmpuri, dar extravilanul a fost apreciat ca insuficient, iar fânețele au fost considerate ca "depreciate" de pâraul Husasău.

Și tabelul nostru ilustrează ideea că mai multe localități au semnalat faptul că nu au deținut pământ arabil. În Deda, celebră mai târziu pentru viile sale, în 1728 s-a notat că din lipsa vitelor de tracțiune nu își lucrau pământurile, locuitorii părăsind satul și refugiindu-se în pădure. Situația s-a modificat cu certitudine în anii următori, fiindcă în 1770 hotarul era lucrat în două câmpuri, chiar dacă Barcăul nu-l acoperea cu nămol cu prilejul inundațiilor, au putut vinde din fânul produs pe fânețe.

Și în localitatea Iteu, așezată la nord de Marghita, hotarul a fost obținut prin defrișare, dar în 1715 oamenii încă "locuiesc în pădure". Deși în 1720 s-a menționat în conșcriere că și aici împărțirea pământului a fost făcută după porți, în 1728 conștrictorii au afirmat că "nu au nici pământ arabil".

Adnotările referitoare la folosirea extravilanului în conșcrierea din 1715 sunt confirmate de datele furnizate de conșcrierea domeniului Pietra Șoimilor din anul 1713²⁵. După juratul orădean Trencsényi Ferenc, satele Cuiేశd, Bratca, Lunčsoara, Bălnaca și Lorău sunt situate între munți, pământurile lor arabile și fânețele fiind împărțite după porți. În cazul așezărilor Peștiș, Valea Crișului și Bulz caracterizarea extravilanului este asemănătoare, cu diferența că pădurile asigurau bune posibilități

24. Wellmann Imre, *Földművelési rendszerek Magyarországon a XVIII. században*, în *Agrártörténeti szemle*, 1961, nr. 3-4, p. 355.

25. MOL, U. et C., Fasc. 212, Nr. 14 (1713). Conșcrierea a fost semnată de Trencsényi la Aleșd (25 iunie).

de coasă. Teren arabil a fost consemnat doar în cazul satelor Tinăud, Lugaș și Aleșd. În schimb, a doua conscriere a domeniului, din 1717, se apropie nu de informațiile conscrierii generale din 1720, ci de acelea ale conscrierii din 1728: ea face diferența între Lugașu de Jos și de Sus, semnalând pentru prima dată două câmpuri. La fel notează două câmpuri la Bălnaca, atât în 1717, cât și în 1728²⁶. Toate acestea întăresc valoarea de izvor a conscrierii generale din 1728. În același timp, a semnalat faptul că așezările domeniului menționat au trecut, treptat, la lucrarea pământului în asolament. La Peștiș se aduc precizări adnotărilor din conscrierea generală, din care aflăm doar că nu au deținut pământ arabil decât acolo unde cultivă porumb. În 1717 locuitorii au comunicat conscriptorilor că aveau sesii noi, iar câțiva dintre ei aveau pământ la Tinăud, pentru care nu dădeau nona, ci numai o sumă oarecare drept răscumpărare.

Localitatea Komádi care nu a avut teren arabil deloc, era situată între mlaștile din Sárret. Locuitorii puteau cultiva în propriul lor extravilan numai cânepă, restul pământului fiind folosit ca pășune. Și locuitorii din Salonta și-au caracterizat extravilanul aproape identic, adăugând că pășunea era bună “numai pentru cireada de viței”, motiv pentru care cea mai mare parte a vitelor au fost duse în predii. Iar prediile, aflate la o jumătate, dau chiar o milă depărtate, “au fost arate de fiecare dată după interesele și posibilitățile lor”, pământurile din extravilan fiind reîmpărțite numai ca ca să fie cunoscute “părțile care le-au revenit după sorti”²⁷.

Asemănător modului de cultivare în pârlăoagă, prin deștelenire, răspândirea modului de cultivare într-un singur câmp a fost determinat tot de extravilanul limitat, neproductiv și cu exces de umiditate. De exemplu, la Szunyogd a fost notat în anul 1728 că în fiecare an era cultivat același pământ. La satele care au folosit acest mod de cultivare, s-a amintit mai des faptul că pământul era îngrășat cu gunoi. Cu prilejul reglementării urbariale, gunoitul a fost amintit în special în cazul satelor din fâșia de la nord-est de Munții Rezului (Varviz, Popești, Suplacu de Barcău, Voivozi, Derna de Sus, Derna de Jos, Ciutelec), dintre acestea doar ultimele trei mai lucrau pământul într-un singur câmp. Natural, și calitatea slabă a pământurilor i-a obligat pe locuitori să le gunoieze, în speranța îmbunătățirii calității acestora. Nu întâmplător, dintre satele amintite mai înainte locuitorii din Voivozi, Popești, Derna de Jos și de Sus și Ciutelec, au dus în câmpie fructe, țuică și unelte agricole din lemn, în schimbul cărora au cumpărat grâu.

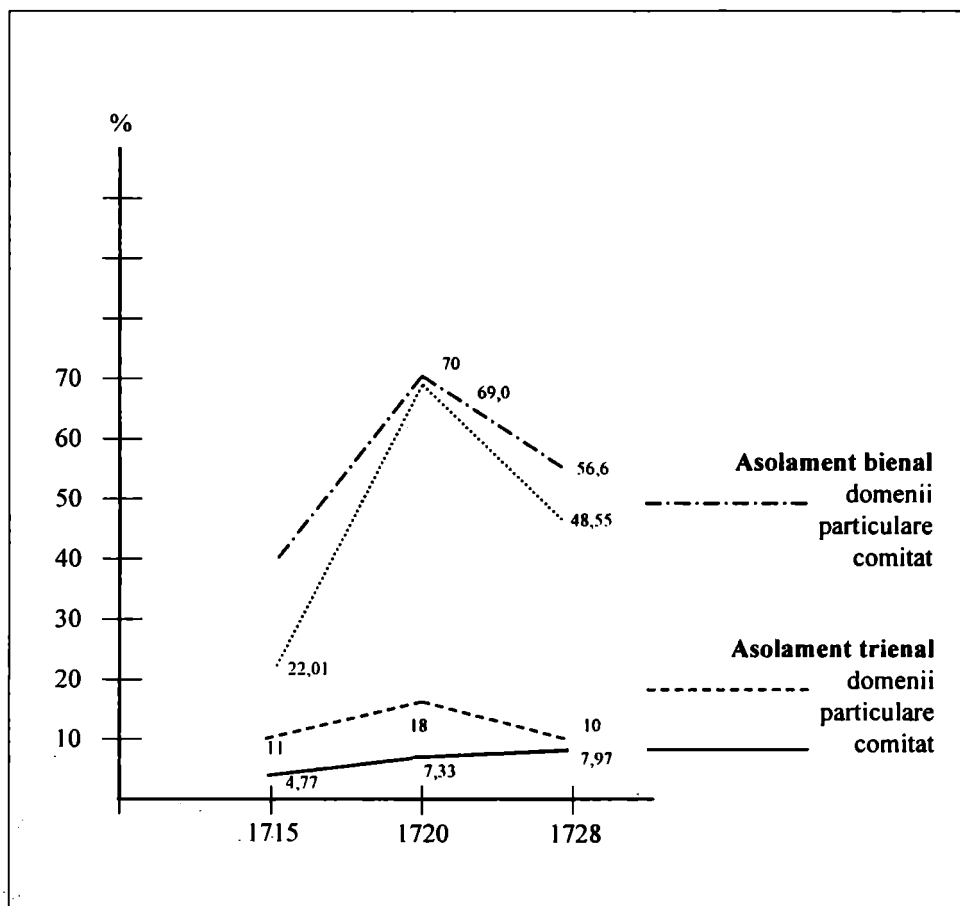
La Roșiori încă în anul 1770 a existat în extravilan pământ arabil de o singură “călcătură”, în care până și cel mai avut locuitor nu deținea pământ mai mult decât de 4 - 5 câble. Dar acela a produs “dublul grâului însămnântat și fără gunoire”. În schimb, locuitorii au amintit conscriptorilor că pentru asigurarea aprovizionării lor, doar extravilanul lor nu era îndestulător, fiind nevoiți să arendeze prediile contelei Dietrichstein. În schimb, în prediile folosite (Kozma, Gyapoly, Kerekegyháza) foloseau în 1728 asolamentul bienal.

26. *Ibidem*, Fasc. 212, Nr. 16 (1717).

27. HBML, IV. A. 1/d și, pentru istoria comunității rurale din Salonta, *Magyar Gazdasági Szemle*, 1990, p.321.

Datele tabelului nostru arată că tendințele înregistrate în aceste sate au fost identice, în linii mari, cu tendința generală de dezvoltare a comitatului: alături de creșterea suprafețelor lucrate într-un singur câmp, sistemul în pârlăoagă s-a redus, iar asolamentul bienal a ajuns dominant, pentru că acesta a asigurat pășunea atât de necesară creșterii animalelor.

Între satele de pe domeniile nobiliare particulare numărul acelor care au trecut la asolamentul bienal a crescut permanent până în 1728, tendința fiind identică cu cea a așezărilor care au lucrat un singur câmp. În limita așezărilor pentru care deținem informații documentare comparabile, creșterea numărului așezărilor care au practicat asolamentul bienal și trienal a diferit cu puțin față de tendințele înregistrate în comitat în ansamblul lui²⁸.

28. Datele centralizate pentru întregul comitat la Bârsony, *op.cit.*, p. 13.

În satele cercetate datele statistice inițiale sunt evident mai ridicate: în 1728 numărul satelor care folosesc asolament bienal sau trienal este cu 10% mai mare decât media pe comitat. Asolamentul bienal, în cadrul căruia suprafața însămânțată toamna putea fi mărită fără probleme în defavoarea celei însămânțate primăvara, a fost aptă să satisfacă nevoile de cereale ale gospodăriilor țărănești. Pe baza conșcrierii generale din 1728, Perjés Géza a calculat cantitatea de cereale ce revenea pe o gospodărie, pe baza diferitelor lucrări agricole efectuate²⁹. După concluziile sale, în sistemul bienal recolta de grâu (dar și de ovăz) a fost cea mai înaltă, iar în sistemul trienal recolta de grâu, secară, orz și ovăz a fost mare în măsură egală. Deci nevoia de cereale a gospodăriilor țărănești ar fi pretins cultivarea pământului în sistem bienal sau trienal.

Conșcrierile comitatense ale căror rubrici au fost stabilite din punctul de vedere al impozitării decimale, după informațiile privind persoanele supuse impozitării și cele privind șeptelul ne prezintă performanțele cerealiere obținute, apoi recoltele de struguri și fân, în fine alte surse de venituri la care puteau recurge locuitorii³⁰. Din acest motiv suntem îndemnați să admitem că conșcrierile comitatense, întregite cu conșcrierile domeniiale, sunt apte să ofere informații veridice pentru cercetarea principalelor tendințe ale producției țărănești, în primul rând a aceleia destinate consumului propriu. De fapt, după anul 1723, culegerile de informații statistice pentru întregul comitat au fost organizate cu o periodicitate de 10 ani, până la reglementarea urbarială. Înainte de 1723, conșcrierile au vizat mai mult districtele și plasele din comitat.

Modificările numărului așezărilor productive între 1723 - 1763 (plante de cultură)

Anul	GRĂU		ORZ		SECARĂ		OVĂZ		MEI		SORG		PORUMB	
	Sate	Total	Sate	%	Sate	%	Sate	%	Sate	%	Sate	%	Sate	%
1723	130	92	86	61	41	29	117	83	39	27	9	6,4	134	95
1735	78	95	90	48	9	4,8	150	80	45	24	19	10	186	99
1743	169	92	116	63	17	9,2	160	87	56	30	24	13	180	98
1753	104	98	71	66	8	7,5	86	81	18	16	4	3,7	100	94
1763	141	94	54	36	16	10	111	74	7	4,6	3	2,0	145	97,3

Concluzia cea mai evidentă este că numărul satelor producătoare de grâu - în ciuda oricăror oscilații - a rămas mare pe tot parcursul secolului. O altă concluzie, ce poate fi legată de modul de folosire a extravilanului, este proporția foarte mare a numărului așezărilor care au cultivat porumb.

Conșcrierile realizate în anii amintiți au notat proporțiile răspândirii cereale-

29. Perjés, *op. cit.*, p. 87.

30. HBML, IV. A. 4/b, vol. 10-15 (1723); vol. 34-39 (1735); 47-51 (1743); 63-66 (1753); 72-80 (1763).

lor pentru pâine și furaje și din așezările aparținând domeniilor nobiliare particulare. Iar aceasta demonstrează limpede că în interiorul categoriei cerealelor, proporția grâului este foarte înaltă, iar din totalul satelor conscrise cu fiecare prilej, numărul celor care produceau grâu au depășit 90%. La fel și în cazul porumbului, ceea ce înseamnă că porumbul s-a cultivat nu numai în pământurile desțelenite, ci și într-o parte, precis delimitată, a terenului arabil destinat cerealelor pentru pâine, situație ce poate fi întâlnită peste tot, chiar de la începutul secolului al XVIII-lea.

Procentajul cerealelor pentru pâine și pentru furaje - obținute pe baza mediei recoltelor obținute - este următorul:

grâu	49,4%	ovăz	7,2%
orz	16,2%	mei	2,2%
secară	2,4%	porumb	22,4%

Procentele de mai sus sugerează, cu destulă prudență, și structurile însămânțărilor, confirmând afirmațiile noastre privind structura de folosire a pământurilor iobăgești și a ordinii de cultivare a pământurilor.

THE PRIVILEGE TO USE THE FIELD AS IT WAS ENTITLED TO THE SERFS FROM THE NOBLE LAY ESTATES IN BIHOR DURING THE 18th CENTURY

Summary

The author makes an analysis of the alternation regarding the usage of the land by the serfs from the noble lay estates as a prerequisites of the peasant Field in the 18th C.

The survey takes into account, as a starting point, the data offered by the town censuses during the first part of the 18th C. (1715, 1720, 1728). The evolution of the situation is also viewed in close relation with the peasant statements. These statements were occasioned by the urban settlements at the beginning of the eight decade of the 18th C.

At the same time the author points out the quantum represented by the species of grains cultivated by serfs and their destination (either for bread, or for fodder). Last but not least, she relates these figures to the very structure of the usage of serfs' lands.